

УДК 94 (477) «1920/1929» – 058.244

Марина Захарченко

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ГУРТКІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (20-ТІ РР. XX СТ.)

У статті проаналізовано особливості створення гуртків в українському селі в 20-х рр. XX ст. Розглянуто специфіку діяльності, напрямки та мережу зазначених осередків в період становлення радянської влади. Особлива увага акцентується на тому, що селянство виявляло жваве зацікавлення переважно до драматичних та сільськогосподарських гуртків.

Ключові слова: українське селянство, культурно-освітня діяльність, сільбуд, хата-читальня.

За сучасних умов розбудови демократичної держави зростає інтерес дослідників та громадськості до історії українського селянства. Важливе місце серед питань новітньої історії України посідає проблема соціально-культурної політики на селі. Незважаючи на більш ніж двадцятилітній досвід побудови незалежної держави, до сьогодні не сформовано чітких пріоритетів у цій сфері. У таких реаліях посилюється інтерес до історичного досвіду вирішення питань, що стосуються соціокультурного життя українського села.

Після здобуття Україною незалежності певною мірою науковцями зверталася увага на питання соціокультурної історії українського сільського населення доколгоспного періоду. Так, зокрема, варто відзначити праці І. Рибак [1], Н. Земзюліної [2], Г. Дутчак [3], Н. Кукси [4], Ф. Кокошка [5], Я. Мандрика [6], та інших дослідників.

Одним з основних різновидів діяльності сільбудів і хат-читалень була гурткова робота. Гуртки утворювалися за інтересами членів сільбудів чи хат-читалень. Гурткова робота досить швидко стала популярною і поширилася по всій Україні. На один політосвітній осередок в 1923 році пересічно припадало 2 тематичні гуртки. Найбільш поширеними були драматичні – 40 %, музично-хорові – 9 %, сільськогосподарські – 8 %, природничо-наукові – 6 % [7, арк. 60]. Упродовж 1924 р. чисельність гуртків зростає ще більше, насамперед за рахунок збільшення кількості сільськогосподарських гуртків та музично-хорових. Почали з'являтися і літературні гуртки. Щоправда вони становили лише 2,5 % від загальної кількості сільських гуртків.

Безумовно, як сільбуду так і хати-читальні були спрямовані на те щоб проводити активну культосвітню роботу. Так хату-читальню в селі Нетеребки, Корсунського району на Черкащині, регулярно відвідувало понад 80 постійних членів. Біля 30 членів нараховував сільськогосподарський гурток. Він провів 27 занять по ґрунтознавству й скотарству, про боротьбу з посухами, шкідниками й хворобами сільськогосподарських культур, про користь внесення органічних і мінеральних добрив, про садівництво і догляд за садами, про хвороби і ворогів бджіл. Оскільки в селі не було приміщення для театру, то драматичний гурток не діяв, хоч і були бажачі його відвідувати. За цей же період в приміщенні хати-читальні було прочитано для всіх бажачих 13 лекцій на сільськогосподарські, антирелігійні та гігієнічні теми, проведено 10 бесід на політичні теми. Особливою популярністю в хаті-читальні користувалися голосні читки газет. За короткий зимовий період 1924/25 року тут було прочитано і обговорено понад 100 статей. Сама хата-читальня передплачувала «Селянську правду», випускала власну стінгазету, а за її сприяння на село надходило 20 примірників періодики щомісяця. Недоліком хати-читальні була відсутність належного книжкового фонду з наявністю довідникових видань з яких селяни могли б отримати відповідь на важливе для них питання, але селяни могли користуватися пересувною бібліотекою Набутівської цукроварні [8, с. 34–37].

Селяни самодіяльно віддавали перевагу в основному драматичним та сільськогосподарським гурткам, натомість природничо-наукові гуртки фактично залишались поза увагою селян. Щоправда існував високий відсоток політичних гуртків. Однак слідуючи елементарній історичній правді, та наведеним вище матеріалам, потрібно зазначити, що більшість їх суто «паперових» і відшукати реальні сліди їх роботи було майже неможливо.

Досить промовисто, про інтенсивність та напрямки гуртової роботи свідчать реальні данні за 1926 рік по Черкаській окрузі. На цей час тут налічувався 161 драмгурток, 81 природничо-науковий, 81 співочий, 79 самоосвітніх, 58 військових, 40 кооперативних [9, с. 72]. На Чигиринщині у 1926–1927 рр. діяло 12 сільськогосподарських гуртків, 6 кооперативних, 4 природничо-наукових, 11 драматичних, 4 співочих, 3 військових по одному професійному, музичному і спортивному гуртку. В райцентрі Мошни і районі працювало 9 драматичних та співочих гуртки, 6 кооперативних, 5 сільськогосподарських, 4 військових, 2 музичних, 2 юридичних, 2 політичних гуртки. В самих Мошнях було створено гурток духового оркестру, спеціально для якого було закуплено духові інструменти [10, арк. 99].

Надалі гурткова робота на селі зазнала змін. Так зокрема, в ряді регіонів число гуртків почало зменшуватися. В деяких практично припинили свою діяльність військові гуртки, гуртки самоосвіти. В Глухівській окрузі зникли навіть драматичні гуртки. Натомість наприклад в Шепетівській окрузі працювало 312 драмгуртки, а в Коростенській – 316 [11, арк. 247].

В другій половині 1920-х р. в зв'язку з успіхами у розвитку стимульованого кооперацією сільськогосподарського виробництва, особливої популярності набувають сільськогосподарські гуртки. Селяни охоче брали участь у їх роботі. Тому їх кількість зростає і на кінець 1925 – початок 1926 рр. їх вже було більше 4 тис. і охоплювали вони біля 100 тис. селянських господарств [11, арк. 79, 164]. В 1927 р. їх налічувалося в Україні вже понад 4,5 тисячі. Вони охоплювали близько 100 тис. членів [12, арк. 96]. Основна робота найбільш поширеного виду гуртка – сільськогосподарського спрямовувалася в чотирьох напрямках: 1 – гурткова навчальна робота; 2 – практична робота в господарстві для перевірки вивченого в гуртку; 3 – робота серед населення села; 4 – робота з сільськогосподарською літературою. Навчальна робота зосереджувалась у вибраному напрямку діяльності – рільництві, скотарстві, переробці сільськогосподарської продукції. Проблеми з цього напрямку сільськогосподарського виробництва вивчалися на заняттях гуртка. Теоретичні знання здобуті слухачем під час гурткової роботи перевірялися на практиці: в себе в господарстві, на дослідних ділянках. Селяни, займаючись в гуртках, мали на меті одне – навчитися краще господарювати, тобто, селяни прагнули не тільки знати теорію, а й уміло використати ці знання в себе у господарстві.

Робота членів гуртка серед населення активізувалася під час проведення різних важливих сільськогосподарських кампаній: посівна, боротьба зі шкідниками і хворобами рослин, проведення жнив і таке інше.

Основною метою четвертого напрямку роботи було надання селянам, тієї чи іншої місцевості, порад з конкретного досвіду членів гуртка і перевіреними на практиці даного конкретного господарства. Це був, мабуть, найголовніший і найвідповідальніший напрямок роботи. Адже помилка в пораді могла коштувати втрати авторитету всіма гуртківцями [13, с. 8].

Кожен гурток обирав свою специфіку роботи самостійно. Так, члени сільськогосподарського гуртка в с. Хомутецьке, навчали селян правильному протруюванню посівного матеріалу, встановлювали на сівалках правильні норми висіву зерна [14, с. 80].

Члени сільськогосподарського гуртка Велико-Прицьківської хати-читальні Київської округи, взявши в оренду плодовий сад, навчали селян правильному догляду за деревами. Міжряддя в садку не пустували, а були засаджені городиною: цибулею, картоплею, огірками [15, с. 79].

В селі Онуфріївці Кременчуцької округи сільськогосподарський гурток заснований місцевим агроном виник в 1925 р.. Розташовувався він спочатку в кімнаті агронома, потім в сільбуді. Його членами були 25 чоловік. В основному це були селяни літнього віку, господарі дворів. Практичну роботу гуртківці розпочинали навесні. Вони демонстрували підняття чорного пару, використання мінеральних добрив, пропагували посів кормових трав та процес правильного протруєння посівного матеріалу. Використовуючи здобуті агротехнічні знання, вони висівали жито на корм худобі, а після збору жита висівали кукурудзу на зерно. Завдяки впровадженню цих та подібних агрономічних новинок члени гуртків сприяли підвищенню врожайності польових культур [16, с. 4].

Сільськогосподарські гуртки Півдня України відзначались іншим напрямом спеціалізації. Вони здебільш вели дослідницьку роботу з раннім паром, сортування насіння озимини і кукурудзи [17, с. 68]. Вели досліді по зведенню поливних систем, що було досить важливо у цьому посушливому регіоні України.

Члени сільськогосподарського гуртка в селі Риндава Колонтаївського району, який славився своїм садівництвом, читали лекції перед своїми односільцями, спеціалізуючись на боротьбі із шкідниками садів: бояришницею, золотогузкою і кільчастим шовкопрядом. Вони показували односільцям як обробляти дерева арсеном і зеленню від шкідників, вставляти корита для ловлі метеликів (було виставлено 240 корит), знищувати ховрахів. Гуртківцями було посаджено понад 700 дерев, переважно тополі. Ними було започатковано вирощування технічних культур – цукрових буряків і соняшнику, які до цього тут не вирощували [18, с. 60]. На вирощуванні просапних культур і суданської трави спеціалізувався Локнянський сільськогосподарський гурток на Сумщині. Носівський сільгоспгурток Ніжинської округи налічував біля 300 членів. В зв'язку з цим він був за віковим цензом поділений на 4 категорії. Першу категорію становили члени старші 17 років, другу – молодь 14–17 років, третю – учні сільських шкіл, четверту – діти дошкільного віку. Дослідна і практична робота для кожної категорії була визначена окремою програмою, але в цілому, кожна з них зводилася до вміння застосувати на практиці знань, отриманих під час теоретичних занять [19, с. 33].

Не відставала в цьому плані і Черкаська округа. Так члени сільськогосподарського гуртка Драбівської хати-читальні проводили досліди із городніми та зерновими культурами, визначали здатність до пророщування та відсоток схожості насіння [20, с. 52].

Основна частина практичної роботи всіх сільськогосподарських гуртків припадала на весну. Це було обумовлено тим, що із початком весни, коли починалися польові роботи, селяни дбали про добре насіння і розсаду і намагалися дістати їх на дослідних станціях, в кооперативних крамницях, в сільськогосподарських гуртках [21, с. 35].

Крім загально позитивного спрямування діяльності сільськогосподарських гуртків, в їх роботі були присутні й недоліки. Так, деякі гуртки працювали з малою практичною віддачею, по суті діяли лише формально. В деяких з них керівниками були не спеціалісти, а шкільні вчителі самого різного профілю: мовники, математики, історики. Кількість гуртків по звітності зростала, але реальна кількість членів у них – ні, або навіть й зменшувалась. Часто гуртки організовувалися виключно за вказівками зверху «за планом», а тому і віддача від таких гуртків була мізерною.

Під особливою опікою у радянської влади перебували політичні гуртки або гуртки політосвіти. Членами гуртків політосвіти, зазвичай, були дорослі чоловіки. Робота гуртка полягала у вивченні і обговоренні певної теми, яка була тісно пов'язана із сучасністю і подана в контексті офіційної ідеології. Обравши певну тему, гурток ділився на дві групи по 5–6 чоловік у кожній. Керівник гуртка опрацьовував заздалегідь всю тему і вів бесіду із слухачами здебільш шляхом запитань-відповідей [22, с. 23].

У 1920-ті рр. в українському селі значного поширення набули літературні гуртки. Зростання літгуртків по селах було насамперед пов'язане із підвищенням загальної грамотності значної частини селянства, звідки витікала зацікавленість селян художньою літературою в якій вони намагались знайти пояснення тих бурхливих подій свідками яких вони були.

Часто, навіть ці гуртки, вважали себе за суто письменницьку організацію, яка повинна писати літературні твори, перечитувати і критикувати їх, вивчати історію літератури, закони складання віршів, оповідань. Це були літгуртки, так би мовити письменницького напрямку. Такі гуртки, якщо вони не переходили вчасно до масової роботи, нерідко ставали на шлях мистецького примітивізму, не відчували реального плину життя і тих вимог, які воно ставило до літературного руху і літературної роботи сьогодення.

Іншим різновидом літгуртків були сількорівські гуртки, де об'єднувалися сількори чи стінкори. На своїх засіданнях вони обробляли дописи, підшукували для них матеріал, випускали стінгазети, займалися поширенням газет.

З часом постала потреба в об'єднанні всіх різновидів сільських літгуртків, створивши на їх основі масову організацію, сільських самодіяльних літераторів, яка була б здатна відгукуватися на всі нагальні вимоги життя, як їх розуміла радянська влада. Таке об'єднання відбулося в середині 20-х рр. XX ст. Тепер сільські літгуртківці отримали змогу детальніше знайомити селянство з кращими зразками української художньої літератури, обговорювати їх випускати стінгазети, створювати живі газети.

Метою діяльності природничих гуртків було ознайомлення з наукових позицій селян, щодо сутності явищ природи, життям флори і фауни. В цих гуртках читалося багато лекцій на різноманітні природничі теми: «Походження тварин і рослин», «Здоров'я хліборобів», «Хліборобство і сили природи», «Хліборобство і сонце», «Хліборобство і ґрунт». В селі Грушки Білоцерківської округи в природничому гуртку було 48 членів. Під керівництвом вчителя географії вони вивчали будову Всесвіту, явища природи, проводили лекції і бесіди для селян [23, с. 128].

На Конотопщині в 1926 р. діяло 17 природничо-наукових гуртків. З них 12 працювали при сільбудах і хатах-читальнях. Їх відвідувало 246 членів. З цих гуртків 5 були антирелігійними, 4 біологічними, 3 гуртки мали астрономічне та географічне спрямування [24, с. 68–69].

Проте природничо-наукові гуртки не набули широкої популярності серед селян, насамперед через те, що наукова підготовка самих керівників гуртків, які безпосередньо вели практичні і теоретичні заняття здебільш була низькою. Часто різні питання висвітлювалися не фахівцями, а тому селяни часто не розуміли прочитаних лекцій, бесід. Тому в 1927–1928 рр. навіть в цілому по Україні дієво працювало лише 56 природничо-наукових гуртків [25, арк. 19].

У багатьох селах при сільбудах і хатах-читальнях працювали гуртки самоосвіти, завдання яких полягало в тому, щоб дати селянам певний обсяг різноманітних знань і навчити самостійно працювати над книжковим матеріалом. Якщо члени гуртка, наприклад, вивчали питання, що стосувалися життя живих організмів, то керівник вголос зачитував відповідний розділ в книзі, що стосувався обміну речовин, росту, природи рухів, тощо. Потім гуртківці відповідали на запитання, ділилися враженнями. Зазвичай гурток розбивався на декілька ланок (5–6), кожна з яких готувала певний розділ [26, с. 13].

У цей же час в різних містах і селах України виникають також чисельні сільські образотворчі гуртки. Перед ними ставилось завдання ознайомлювати селян з художнім мистецтвом, а потім навчати їх малювати. В сільбуді чи хаті-читальні виділялася спеціально устаткована малярськими матеріалами (фарбами, кольоровими олівцями, пензликами) кімната. Тут гуртківці спочатку ілюстрували стінгазети, доповнюючи дописи своїми малюнками. Малюнок в стінгазеті як правило відображав один із моментів статті, що допомагало читачеві за допомогою зорової уяви краще зрозуміти написане. Особливою популярністю у селян користувалися карикатури, шаржі і фотомонтажі, коли фотографії із газет, журналів доповнювався кольоровим папером або просто домальовувався [27, с. 30–34].

Досить чисельними стали по селах і спортивні гуртки, або гуртки фізкультури. Метою їх діяльності була пропаганда здорового способу життя, організація спортивних змагань, екскурсій, лекцій, масових ігор [28, с. 10]. Значна їх кількість мала також і оборонне спрямування. Наприклад в Зінов'євській окрузі серед молоді дуже популярними стали стрілецькі гуртки. У 1927 р. їх налічувалося тут більш ніж півсотні. В цих гуртках молодь знайомилася зі стрілецькою зброєю, вчилася розбирати і збирати гвинтівку, влучно стріляти [29, с. 5].

Гуртки хімічної оборони, діяли в селах Черкащини та Уманщини. За мету своєї діяльності вони ставили підготовку селян до захисту від газової атаки. Разом з тим вони проводили навчання селян методом хімічної боротьби із шкідниками сільськогосподарських культур [30, с. 4].

В цілому 1920-х р. при сільбудах і хатах-читальнях працювала значна кількість популярних серед чоловіків військових гуртків, фото та радіо гуртки. Серед жінок – були популярні гуртки швейної справи, гуртки які давали знання з основ медицини, ветеринарії тощо [31, арк. 25].

При ряді сільських закладів культури працювало відразу декілька популярних, добре наповнених гуртків. Так, при Вернигородській хаті-читальні в Бердичівській окрузі добре працював політгурток. У цьому гуртку часто проводилися з селянами колективні бесіди на нагальні для них теми: про сільгосподаток, про радянську владу тощо. Часто збирався і чисельний сільськогосподарський гурток хоч його робота і гальмувалася через відсутність спеціальної літератури. Проте незважаючи навіть на цю обставину охочих відвідувати гурток було достатньо. Серед молоді призовного і допризовного віку популярністю користувався військовий гурток. Тут же працювали драматичний та співочий гуртки. Значну роботу проводили і громадські «червоні читці», читаючи неписьменним селянам газети, які передплатувалися для хати-читальні на кошти громади [32, с. 18].

Поступово, упродовж 20-х рр. ХХ ст. зростала кількість здавна популярних в українських селах драматичних гуртків зростала. Проте спільною вадою в роботі цих гуртків була як правило відсутність придатних для роботи приміщень. Так, наприклад, в 1926 році на Кам'янщині було 105 гуртків, але лише 71 з яких мали власне приміщення [33, с. 104].

Влада пильнувала за змістом роботи, і для контролю за репертуаром сільських самодіяльних артистів була створена спеціальна науково-репертуарна Рада, яка упродовж 1923–1924 р. переглянула близько 2 тис. творів різних авторів. Серед дозволених, або як зазначалося в тогочасних партійних документах «рекомендованих» творів особливою популярністю користувалися п'єси М. Куліша «97» та «До третіх півнів» Я. Мамонтова. Досить охоче публіка дивилась також агітаційні одноакти на злободенні теми, деякі революційні п'єси. Разом з тим часом артисти не гребували і постановкою власних інсценівок, скетчів і п'єс. Як правило написані в сільбудах і хатах-читальнях, п'єси, були досить примітивними, схематичними, не доведеними до логічного кінця, мали низьку якість виконання, однак все ж користувались популярністю оскільки здебільш вони так чи інакше торкалися злободенних місцевих тем.

У репертуарі сільських драматичних гуртків була присутня й українська класика. Так у сільбудах Миколаївської округи популярними були п'єси І. Карпенка-Карого «Сто тисяч», «Безталанна», «Мартин Боруля». Проте, їх питома вага в репертуарі сільських драмгуртків під тиском швидко міцніючої радянської цензури з кожним «театральним сезоном» швидко зменшувалася [6, с. 59].

Драмгуртки які отримували кошти від своїх вистав, витрачали їх на обладнання приміщень, декорації, на вбрання, грим і перуки. Проте сільські актори, які грали в сільських театрах не вміли ні гримуватися, ні одягатися. «Було б доцільно... навчить гримувать, аби цей бік справи не викликав сміху у глядачів, коли борошно уявляє собою сивину, а сажа «вуси», треба б допомогти перуками» – писала Харківська газета «Вісті ВУЦВК» [34, с. 4].

За даними вибіркового обслідування народного комісаріату освіти за перші 4 місяці 1927 р. – 573 драмгуртки влаштували 2937 вистав, з репертуаром різної тематики.

Нові п'єси починають вкорінюватися на селі. В деяких випадках вони почали навіть тіснити старий репертуар. Але поряд з новітніми «оригінальними» п'єсами «Комуна в степах», «Вій», «Гайдамаки», на сцені ставилися й улюблені в народі жартівливі п'єси старого репертуару,

незважаючи на те, що радянська преса безупинно картала їх за «беззмистовність гопаківсько-горільчаного репертуару»: «Москаль-чарівник», «Простак», «Кум-мирошник». На сільській сцені попри всі заборони ставилися навіть проголошені владою, як ідеологічно шкідливі для села: «Заговор імператрици», «Над безоднею», і навіть категорично заборонені «Хмара», «Чад» та інші [35, с. 81]. Для протидії цьому партійні органи поклали на керівників сільбудів і драмгуртків повну відповідальність за репертуар, що йшов на їх сценах.

Однак незважаючи на всі мистецькі складнощі із розвитком театру в сільській місцевості тут нерідко ставилися справжні мистецькі вистави. Так при Мокро-Калигірському сільбуді Зінов'євської округи було навіть організовано театр-майстерню «Березіль». Вона поділялася на три частини: драматична (театр), співоча (хор) і музична (оркестр). Театр мав навіть свій власний репертуар: «Жовтневі епізоди», «Проміння смерті», «Дні суму й тривоги», «Ліга націй», «Ленін». В складі театру-майстерні задіяно понад 220 осіб [36, с. 5].

У районних центрах, великих селах діяли районні та сільські будинки культури. Робота в них перебувала на значно вищому художньому і технічному рівні порівняно з сільбудами чи хатами-читальнями. Клуби мали більш-менш просторі приміщення, зал для глядачів, нерідко й спеціально обладнані кімнати для гурткової роботи. Натомість потреби сільбудів далеких від районного керівництва задовольнялися добре якщо наполовину [37, с. 18].

Найвищої точки свого розвитку в першій половині 20-х років досягла мережа клубів в 1924 р. – 1370. В другій половині 1920-х рр. спостерігається певний спад їх чисельності. На 1 січня 1925 р. їх число зменшилося до 1037 клубів, а на грудень 1925 р. ще на 41 одиницю й становило лише 996. Щоправда загальне число постійних відвідувачів пересічного клубу дещо зросло, – з 330 до 367 чоловік [38, с. 56].

Щоправда вже в 1928 році на Україні нараховувалося 2711 районних та сільських клубів. Але й цього було дуже мало оскільки один клуб припадав на 19,3 села. Рівень насиченості сіл клубами можна з'ясувати на прикладі Черкаської округи, тут у 813 селах в 1928 році діяло 20 районних і 85 сільських будинків культури. Як бачимо, число клубів було ще недостатнім для проведення повноцінної культурно-масової роботи в селі.

Клуби прагнули охопити діяльністю селян як в політичному, ідеологічному й економічному житті, так і в повсякденному побуті. Газета «Селянська правда» на Катеринославщині писала: «Ось і наш клуб. Невеликий, камінний флігель, бувший барським будинком. В вікнах світ, значить, збираються. Входю... мене зараз же оховає теплою... світла і гарна кімната-читальня. Деякі товариші читають газети, брошури, другі грають в шашки, а там в другім кінці кімнати, стоять декілька товаришів і про щось споряються» [39, с. 4].

Окремої уваги заслуговують пересувні театри, які мали за мету «принести» радянську театральну культуру на село. Мета радянської влади полягала в тому, щоб привести сільське, майже виключно українське театральне життя у відповідність з комуністичною ідеологією, утворити новий робітничо-селянський театр (РСТ), розрахований на масового глядача. Український театр мав стати насамперед радянським за змістом.

У перші роки свого існування радянська влада, однак, не могла взяти під свій контроль загальнонаціональне піднесення в культурному житті. Проте як зазначалося досить швидко було встановлено таємну цензуру за репертуаром усіх театрів, як у центрі так і у віддалених сільських регіонах. Проте професійне театральне мистецтво досить повільно переходило на службу радянській ідеології. Його соціальну функцію частково перебрала на себе радянська театральна самодіяльність. За сприяння партійних комітетів та освітніх органів аматорські театри стали масовим явищем [3, с. 74].

Разом із тим ідеологічні, зокрема, цензурні обмеження започатковані ще в перші роки радянської влади поступово ставали все більш жорсткими. Навіть визнаним творам класичної української драматургії, історичної та науково-побутової драми на вимогу влади обов'язково надавалося загострене соціально-класове або героїко-романтичне звучання. Це обумовлено насамперед тим, що наріжним каменем культурної політики більшовиків, на думку дослідника із діаспори С. Николишина, було «проведення культурної революції, тобто знищення всіх старих культур на терені колишньої Росії, культур національних, класових, релігійних». Він обґрунтовано підкреслював, що партія прагнула створити «єдину для всіх, спільну культуру пролетарську, яку згодом перейменували на соціалістичну», тому «нову культуру було дозволено творити національною за формою, але вона обов'язково мала бути соціалістичною за змістом» [40, с. 98]. Тому не дивно, що такий масовий засіб мистецтва, як театр опинився під пильною увагою нової політичної влади в Україні.

Отже, культурне збагачення селян, розширення їх громадсько-політичної свідомості (останнє було невідривне) здійснювалося за допомогою доволі різноманітної мережі культурно-освітніх закладів на селі, які включали: сільбуду, хати-читальні, клуби тощо.

При цих закладах діяли різноманітні гуртки, насамперед дуже популярні на той час драматичні та хорові, проводилася доволі змістовна масова лекційно-просвітницька робота. Цьому зокрема сприяло і те, що в зв'язку з економічними труднощами, внаслідок голоду 1921–1922 рр. уряд передав культосвітні установи на місцеве утримання сільським громадам, яке здійснювалось за рахунок введення в складі інших платежів земельних громад спеціального збору. Отримавши право самостійно впливати на зміст, а в певній мірі і на зміст місцевого культурно-громадського життя селянство стислі строки змогло збудувати досить ефективну структуру культосвітніх установ в сільській місцевості.

Список використаних джерел

1. Рибак І. В. Культурно-освітні заклади у соціально-побутовій інфраструктурі українського села (1929–1940 рр.) / І. В. Рибак // Український селянин: зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 10. – С. 164–167.
2. Земзюліна Н. І. Діяльність сільбуду з формування комуністичної свідомості українських селян (1921–1929 рр.) / Н. І. Земзюліна // Український селянин: зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 10. – С. 145–148.
3. Дутчак Г. О. Державна політика в Україні у галузі театрального мистецтва (1917–2000 рр.): дис. ... канд. іст. наук / Г. О. Дутчак. – Черкаси, 2004. – 263 с.
4. Кукса Н. Г. Діяльність культурно-освітніх закладів в українському селі в 1924–1928 рр. / Н. Г. Кукса // Український селянин. – 2003. – Вип. 7. – С. 43–44.
5. Кокошко Ф. Розвиток культурно-освітньої діяльності в українському селі в 20-і рр. (на матеріалах Півдня України) / Ф. Кокошко. – Миколаїв: Приват-Поліграфія, 1998. – 89 с.
6. Мандрик Я. І. Культура українського села в період сталінізму. 1929–1938 рр. / Я. І. Мандрик. – Івано-Франківськ, 1998. – 253 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 166, оп. 6, спр. 551, 203 арк.
8. Культурное строительство в Черкасской области. 1917–1980 гг.: сб. документов. – Днепропетровск: Промінь, 1989. – 272 с.
9. Політосвітробота на Черкащині // Селянський будинок. – 1926. – № 6. – С. 70–72.
10. Держархів Черкаської обл., ф. 65, оп. 1, спр. 178, 325 арк.
11. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 563, 346 арк.
12. Держархів Київської обл., ф. 144, оп. 1, спр. 2159, 249 арк.
13. Дубко Г. Найголовніша робота с.-г. гуртка / Г. Дубко // Радянський селянин. – 1926. – № 22. – С. 8–9.
14. Мейс Д. Національне питання в житті і творчості М. Скрипника / Д. Мейс, В. Солдатенко // Український історичний журнал. – 1996. – № 2. – С. 77–85.
15. Хомутецький сільськогосподарський гурток // Селянський будинок. – 1926. – № 9. – С. 79.
16. Роговий Ф. Як працює Онопрівський сільськогосподарський гурток / Ф. Роговий // Радянський селянин. – 27 січня 1927. – С. 4.
17. Сільськогосподарська пропаганда на Одещині // Селянський будинок. – 1926. – № 2. – С. 68.
18. Крайовий М. Перша крайова нарада сільськогосподарських гуртків / М. Крайовим // Селянський будинок. – 1926. – № 4. – С. 60.
19. Скорбач М. Носівський сільськогосподарський гурток / М. Скорбач // Селянський будинок. – 1924. – № 1. – С. 33.
20. Рябчич П. Сільськогосподарський гурток Драбівської хати-читальні / П. Рябчич // Селянський будинок. – 1926. – № 4. – С. 51–52.
21. Кушнір А. Весняна робота сільськогосподарського гуртка / А. Кушнір // Селянський будинок. – 1926. – № 2. – С. 35.
22. Малишев І. Гурткова праця в сільбудах / І. Малишев // Селянський будинок. – 1926. – № 3. – С. 23.
23. Шевчук Г. М. Культурне будівництво на Україні у 1921–1925 роках / Г. М. Шевчук. – К.: ВУАН, 1963. – 435 с.
24. Климко І. Природничо-наукові гуртки на Конотопщині / І. Климко // Селянський будинок. – 1926. – № 6. – С. 68–69.
25. ЦДАВО України, ф. 337, оп. 1, спр. 7382, 126 арк.
26. Горбанівський С. Гурток самоосвіти / С. Горбанівський // Селянський будинок. – 1925. – № 12. – С. 13.
27. Образотворчі гуртки в сільбуді // Селянський будинок. – 1926. – № 12. – С. 30–34.
28. Фільм М. Організація фізичної культури при сільбуді / М. Фільм // Селянський будинок. – 1926. – № 6. – С. 10.
29. Стрілецькі гуртки // Вісті. – 1927. – 27 липня. – С. 5.
30. Гуртки хімічної оборони на селі // Радянське село. – 25 липня 1924. – С. 4.
31. Держархів Черкаської обл., ф. 65, оп. 1, спр. 178, 325 арк.
32. Галас С. Вернигородська хата-читальня / С. Галас // Селянський будинок. – 1925. – № 1. – С. 18.
33. Московченко. Хиби роботи х.-ч. та сільбудів на обговорення / Московченко // Селянський будинок. – 1929. – № 11–12. – С. 104–106.
34. Непомнящий І. Про театр на селі / І. Непомнящий // Вісті ВУЦВК. – 1925. – 3 січня. – С. 4.
35. Коваленко М. Анкетне обслідування масової художньої роботи / М. Коваленко // Селянський будинок. – 1927. – № 3. – С. 75–81.
36. Районний театр-майстерня «Березіль» // Радянське село. – 1925. – 20 березня. – С. 5.
37. Полоцький О. Культурна п'ятирічка України / О. Полоцький. – Х.: ДВУ, 1929. – 51 с.
38. Статистика України. Народна освіта України. Установи професійної та політичної освіти на 1 грудня 1925 р. – № 110. – Х.: ЦСУ УСРР, 1927. – 82 с.
39. Мінський. Як ми провели вечір в нашій клубі / Мінський // Селянська правда (Катеринослав). – 1922. – 5 січня. – С. 4.
40. Николишин С. Культурна політика більшовиків і український культурний процес: публіцистичні рефлексії / С. Николишин. – Б.м., 1947. – 119 с.

Марина Захарченко**СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КРУЖКОВ
В УКРАИНСКОМ СЕЛЕ (20-Е ГГ. XX В.)**

В статье проанализированы особенности создания кружков в украинском селе в 20-х гг. XX в. Специфику деятельности, направления и сеть указанных учреждений в означенный период, акцентируется внимание на том, что крестьянство проявляло живой интерес в основном драматическими и сельскохозяйственными кружками.

Ключевые слова: украинское крестьянство, культурно-образовательная деятельность, сельбуд, изба-читальня.

Maryna Zakharchenko**THE CREATION AND ACTIVITY OF GROUPS IN THE UKRAINIAN VILLAGE (20TH
YEARS OF THE 20TH CENTURY.)**

The article analyzes the characteristics of groups creation in the Ukrainian village during the 1920-ies. The specific activity, areas and a network of cells in the specified outlined period, focuses on the fact that the peasantry exercised lively interest most in dramatic and agricultural groups.

Key words: Ukrainian peasantry, cultural and educational activities, silbud, house-reading.

УДК 39 (477) (092)**Тамара Пацай****НАУКОВІ ЗВ'ЯЗКИ ЧЛЕНІВ ЕТНОГРАФІЧНОЇ КОМІСІЇ НТШ З
РАДЯНСЬКИМИ НАУКОВИМИ ІНСТИТУЦІЯМИ:
ЗАРОДЖЕННЯ, РОЗВИТОК, РОЗРИВ**

На основі вивчення опублікованих та архівних джерел, тогочасної періодики та наукової літератури проаналізовано наукові зв'язки членів етнографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка з членами Української академії наук в Києві. Основну увагу звернено на проблеми вибору та призначення голів етнографічної комісії НТШ В. Гнатюка, а згодом Ф. Колесси академіками ВУАН, детально висвітлено динаміку міжінституційних контактів, встановлено їх характер та проаналізовано основні причини розриву.

Ключові слова: В. Гнатюк, Ф. Колесса, етнографічна комісія, НТШ, ВУАН.

Після I Світової війни світ опинився у нових політичних та економічних обставинах, то ж і наукове життя у 20–30-х рр. XX ст. тісно пов'язане з новими змінами. Наукове товариство імені Шевченка (далі – НТШ), і етнографічна комісія (далі – ЕК), що була у його складі, у цей період переживали затяжну матеріальну кризу та перебували у вкрай несприятливих політичних обставинах, що склалися у наслідок польсько-української війни. Саме у цей час відбулося зав'язування наукових стосунків з новоствореною Українською академією наук у Києві.

Дослідження діяльності українських наукових установ та їх співпраці були предметом наукового вивчення українських істориків та етнологів, найповніше тема діяльності НТШ висвітлена у монографії О. Сапеляк «Етнографічні студії в НТШ (1898–1939 рр.)», у якій автор підкреслює академічний рівень організації та її високі етнографічні досягнення. Близькими до цієї проблеми, є праці Ю. Черченка, О. Рубльова, А. Кліша та ін. [1–5]. Не зважаючи на значну кількість бібліографічної літератури, окремі питання потребують додаткового розгляду, одним з них є встановлення співпраці членів ЕК НТШ з радянськими вченими, що і є метою цієї статті.

З перших років створення Академії наук у Києві (з 1918 р. УАН, з 1921 р. ВУАН – примітка автора) налагоджується співпраця з НТШ і на рівні установ, і на рівні окремих її членів. Одним з напрямків розвитку академії наук у Києві було залучення до її складу відомих українських вчених, в тому числі і з західноукраїнських територій. До повноважень перших академіків УАН належало право висувати претендентів до членства в Академії, першочергово, вчений секретар установи А. Кримський вніс кандидатуру В. Гнатюка. Про це довідуємося з листа останнього від 18 листопада 1918 р. до А. Кримського, у якому В. Гнатюк дякує за надану честь та водночас з'ясовує усі обставини можливого обрання та пов'язаних з ним наслідків [6, с. 304]. У додатку до листа вчений подає автобіографію зі списком опублікованих праць та робіт, які перебувають у процесі підготовки [6, с. 305–306]. Тут згадаємо, що УАН (ВУАН) складалася з трьох відділів – історико-філологічний, фізико-математичний та соціально-економічний, до кожного з яких обрано по три академіки. Процедура з призначенням В. Гнатюка тривала кілька років, тож М. Василенко,